

Petánovics Katalin

A várvölgyi búcsúi korona

A búcsújárás az egyén és a faluközösség szempontjából egyaránt ünnep volt: a hálaadásé, a köszöneté, a kéreése és a megtisztulásé. Nemcsak maguk öltöztek ünneplőbe, nemcsak a búcsúi keresztet, a zászlókat és a hordozó Mária szobrát díszítették koszorúkkal, virágfüzérekkel és szalagokkal, hanem lelküket is fölemelték a mindennapok földhöz ragadt gondjai közül, hogy legalább a búcsújárás idején szabadon szállhasson Isten felé.

A várvölgyiek a sümegi Fájdalmas Szűzanyát keresték fel leggyakrabban,¹ mert ez a kegyhely esett hozzájuk a legközelebb, s négy-öt órás gyaloglás után már odaérték az általuk kedvelt Jézus Szíve és a Mária nevenapja búcsújára.

A búcsújárásra való felkészülést érzelmileg elősegítették azok a Somogy megyei zarándokok, akik 2-3 nappal előbb elindultak otthonukból. A sávolyiak, vörseiek, balatonberényiek stb. már csütörtök-péntek délután Várvölgyre érkeztek. Harangzúgással fogadtak minden egyes csoportot, s a kapukban állva kérdezték tőlük, hogy hova valósiak. A búcsúsok mindig Felsőzsidén,² a Nepomuki Szt. János szobránál pihentek meg. A keszthelyiek szombat délután értek a faluba, s utánuk hamarosan útra keltek a várvölgyiek is, akik azért vállalták a sümegi házaknál való rövid alvást, vagy a templomi virrasztást, hogy részt vehessenek a temetői kálvárián az éjszakai szentmisén és a keresztút-járáson.³ Ha ezt kihagyták, akkor csak az ünnep hajnalán fél ötkor indultak el.

Vezetőjük évtizedeken át Nagy Ádám Ferenc előimádkozó volt, akit híre, ismertsége és tekintélye miatt a sümegi ferences atyák megkülönböztetett figyelmességgel fogadtak, behívták a kolostorba, ahol étellel, itallal kínálták. Ez a megtiszteltetés a várvölgyi híveket is a kiváltságosság érzésével töltötte el.⁴

A búcsúi processzió rendje: elől ment egy legény a búcsúi keresztel, mögötte párban két legény vitte a két nagy zászlót, őket követték a gyermekek a maguk kis zászlóival,⁵ majd a fehér selyempárnára erősített *búcsúi korona* következett, amelyet egy nagyobb iskolás lány tartott két tenyerén. (1. kép) A korona két oldalához 3-3 hosszú fehér vagy kék, (esetleg fehér és kék) szalagot varrtak, ezek végét 3-3 kislány tartotta a kezében. Csak az vihette a koronát, és a hozzá tartozó szalagokat, aki már volt elsőáldozó, tehát 9 éves korától.

A kislányok fehér ruhában, fehér harisnyában voltak,

fejüket az a fehér mirtuszkoszorú övezte, amelyet elsőáldozáskor viseltek. Az iskola elvégzése után többé sem koszorút nem tettek, sem a búcsúi koronát nem vihették. Ez mindig az iskolások tiszte maradt.⁶

A koronát követte a hordozó Mária szobor, amelyet négy Mária lány vitt a vállán. A szobor koronájáról csüngő szalagokat ugyancsak rózsaszín-, kék ruhába, vagy sötétkék aljba és fehér blúzba öltözött nagylányok fogták. Utánuk következett a nők, majd a férfiak csoportja. Az előimádkozó a processzió közepe táján haladt, hogy hagyományos – sorisméltéses – éneklését mindenki jól hallhassa.⁷

A korona szilárd alapjául szolgáló négyzet alakú kemény papírlapot a vattával kitömött, fodros szélű fehér selyem párnahuzatba csúsztatták. Erre erősítették a négy drótabroncsból álló koronát. Az arbronsokat vattával betekerték, fehér selyemmel bevonták, mirtuszággal és gyöngyökkel díszítették. A korona tetejét nyitott kehely alakú kis mirtuszkoszorúval, vagy egy keresztel, esetleg gyönggyel zárták le. A Balatoni Múzeumban őrzött korona csúcsát egy teklagyöngyökből fűzött apró korona fedi, tetején egy nagyobb fehér gyöngy van. (2. kép) A koronát a templom díszítését és a Mária lányok szentmiséken, körmenetekben való részvételének megszervezését vállaló asszony szokta őrizni.⁸

A korona hordozás szokásának kezdetére senki sem emlékszik, de az 1910-es években született asszonyok szerint iskolás korukban már ők is vitték a sümegi búcsújára, és nem számított újdonságnak.

A szokás olyannyira ismeretlen volt a különböző dunántúli megyékből jött búcsújárók között, hogy mindenkinek feltűnt a várvölgyi hófehér mirtuszkorona. Ha utána érdeklődtem, az idősebbek, akik még emlékeztek a régi búcsúkra, kizárólag csak őket hozták fel példaként, mint egyetlen községet, ahol ezt a másutt nem látott hagyományt őrizték.⁹

Mindössze egy somogyi falu búcsújárói említették, hogy a 70-es években az akkori Jugoszláviához (ma Horvátországhoz) tartozó Bisztrician (Máriabesztercén) látták messziről, amint fehér ruhás kislányok – derekukon széles kék szalaggal – „egy angolszeles kispárnán egy koronát vittek. Akkora lehetett mind a Szűzanya szobrokon lévő csillagos kis korona.”¹⁰

Valóban, a várvölgyi búcsúi korona közvetlen párhuzamait a bacsikai, valamint a bánási katolikus magyar és

német lakosság körében fedezhetjük fel. (NAGY ABONYI 1997. – BESZÉDES 1997.)

A Mária tisztelet Magyarországon Szt. István óta töretlen. Különösen nagy jelentőségű a török elleni küzdelmek, majd az ellenreformáció idején. A barokk korban számos jámbor társulat alakult, amely a céhekhez hasonlóan szervezte és felvirágoztatta mind a búcsújárást, mind az egyházi ünnepek pompáját. Ekkor még együtt voltak a társadalom különböző rétegei. (GALAVICS 1992. 67) Elkülönülésük a 18. század közepétől kezdődött el, és egy fél évszázad múlva a búcsújárás jószereivel már csak a parasztság körében élt tovább. Ott viszont akkor sem szünetelt, – csak a távolsági kegyhelyekről áttevődött a helyi vagy a területileg közel eső szent helyekre – amikor a felvilágosult abszolutizmus megtiltotta és gátolta a zarándoklatokat, feloszlattott szerzetesrendeket, s elkótyavetyélte gazdag gyűjteményeiket. Ráadásul a papság egy része is magára hagyta búcsújáró híveit, mert helytelenítette a nép sajátos, babonáságtól sem mentes áhitat formáit.¹¹

Ha nem ment velük a papjuk, akkor az előimádkozó *szentemberek-szentasszonyok* köré tömörülve, az ő vezetésükkel indultak Máriához,¹² a mindig segítő istenszülő anyához, aki lehajolt hozzájuk, meghallgatta őket, s együtt érzett velük. Ez a mérhetetlen bizalom és hit fel erősítette a búcsújáróhely szellemiségét, és az egyén egész lényét átjárta. Egy-egy gyalogos búcsújárás után akár hetekig is érezték magukban, hogy mások, jobbak lettek, és csak fokozatosan tértek vissza régi, megszokott, ehhez a lelki emelkedettséghez képest megkopott, hétköznapi énjükhöz.

A múlt század második felétől feltűnően megnőtt a Mária kongregáció hatása a katolikus magyar falvakban, s átfogta minden korosztály és nem tagjait, de különösen a serdülő ifjúságot karolta fel.

Szerte az országban Rózsafüzér Társulatok alakultak, ezekben a fiatalok is részt vettek, és ott mintegy felkészítették őket a további vallásos szerepvállalásukra. Várkölygyön 1860-ban alakult meg a Rózsafüzér Társulat. (HISTORIA DOMUS 21–22). 1917–1941-ig törzskönyvet is vezettek, amelyből kitűnik, hogy a faluban 21–37 csoport működött egyszerre 315–555 fővel. (PETÁNOVICS 1991. 88) Az iskolás lányok közül sokan szüleikkel együtt társulati tagok voltak, s elsősorban közülük kerültek ki a Mária lányok is, ha meg tudták venni a fehér ruhát.¹³ 12–14 éves koruktól férjhezmenetelükig lehettek Mária lányok. Várkölygyön a húszas években alakult meg az első csoport. Őket ünnepélyes keretek között Sümegen avatták fel a kegytemplomban. Feladatuk volt a tiszta, példamutató és imádságos életen túl a szertartások fényének emelése. Jeles ünnepeken az oltár két oldalán álltak fehér ruhában, kezükben kis lámpásokkal, körmenetekkor az Oltáriszentség előtt haladtak Újhold (később első) vasárnapok alkalmával a nagyobb Mária lányok vállon hordozták a virágokkal felékesített

lourdesi Mária szobrát, a kisebbek a lámpásokat vitték. Ez a szokás országszerte ismert volt a katolikus településeken, ahol megszervezték a Mária lányok csoportját. A velük foglalkozó idősebb asszonyt Mária szolgálata miatt Várkölygyön *Mária néninek* nevezték.¹⁴

A bácskai és bánási kisebb falvakban szintén létrehozták a hordozó Mária kultuszt és vele együtt a Mária lányok csoportját, míg a nagyobb községekben jobbra csak a díszes zászlókat és a *Mária koronát* (vagy koronákat) vitték a körmenetek alkalmával. (NAGY ABONYI 1997. – BESZÉDES 1997.)

Az 1924-es zentai fényképen jól látszik az első sorban középen ülő kislányok kezében a pármán nyugvó korona. (3. kép)

Az ottani kutatások nem említik, hogy a Mária koronákat búcsújáróhelyre vitték volna magukkal, csak annyit tudunk, hogy a saját helységük körmenetein vagy a Mária szobrot, vagy ennek hiányában a Mária koronát vitték, de a kettőt együtt sohasem. (NAGY ABONYI 1997.)

A várkölygyi korona abban különbözik ezektől, hogy a hazai templomi körmeneteken nem szerepelt, ott csak a szoborhordozás volt szokásban, de a búcsújáróhelyre igyekvő processzióban és az ottani nagy közösségi körmenetben mind a Mária szobrot, mind a búcsú koronát vitték. Ez utóbbit a szobor előtt. A virágfüzérékkel „felöltöztetett” Mária szobor koronájáról és a búcsú koronáról kétoldalt kihúzza tartott szalagok szép látványt nyújtottak a búcsús sokaság között.

A processzió sorrendjét a ferences szerzetesek hirdették ki a nagymise előtt. Elöl vitték a sümegi férfiak a maguk nagyméretű Mária szobrát, középtájon haladtak a várkölygyiek.¹⁵

A szobor és a korona tartalmi jelentése ugyanaz: Máriát jelképezi, aki az ég és föld királynője, az erények megtestesítője, a bajban lévő hívő ember reménye, ugyanakkor ő a fájdalmas anya is, akinek a szívét hét tör járta át.

A 10. századtól kezdődően ábrázolják királynőként, fején koronával, vállán királyi paláttal. (GECSE 1973. 211.)

A latin nyelvben a korona szó magába foglalja a koszorú fogalmát is, de a magyar nyelv különbséget tesz közöttük. A *koszorú* többnyire növényi anyagokból, később ezek utánzataiból (textilből, mirtuszából) készült, de minden esetben *valamilyen magasabb erényre* – minde nek előtt az éghez, az Istenhez tartozásra – utal. Ezt megerősíti a Biblia is. (1 Pt 5,4; 2 Tim 4,8; 1 Kor 9, 24–25; Jel 2,10 stb.)

A menyasszony koszorúja egymagában többértelmű: jelenti a leány tisztaságát, az Istennek szenteltségét, mivel a házasság szentség, de egyúttal a halotti koszorút is, hiszen mint leány meghal, hogy asszonyként támadjon fel. (SZEMADÁM é.n. 124–125)

Koszorút viselhettek különleges egyházi alkalmakkor

a szüzek (elsőáldozás, templomi körmenetek), koszorú illette a győzteseket (pl. a pütkösi király választások alkalmával), a céheknél pedig az erényt, az összetartozást képviselte. (DOMONKOS 1977. 237)

Bár a korona szimbolikája – mint említettük – hasonlít a koszorúéhoz, mégis elsősorban az *Istentől származó hatalmat* jelképezi. A Bibliában a szüzek, a vértanúk, az igehirdetők különleges kitüntetésre (SZÉKELY 1986. 384), az öröm, a tisztesség, a nagyság, a dicsőség jutalma. A keleti vallásokban a házasságkötés alkalmával megkoronázzák a jegyeseket annak kifejezéséül, hogy a házasság Istentől eredő szentség.¹⁶ (SZEMADÁM é.n. 125)

A korona a feudalizmus korában az uralkodó réteg, s mindenek előtt a királyi méltóság jelképe lett. Mivel Mária a világ királynője, – mennybevételének és égi megkoronázásának augusztus 15-e az ünnepe – ezért kegyképeit, kegyszobrait már a középkortól kezdve megkoronázták. A koronázás néha közösségi fogadalomból történt, ezért egy-egy szobornak, képnek több koronája is volt.¹⁷ (BÁLINT – BARNA 1994. 134–136 – HANDWÖRTERBUCH 384.)

Feltételezésem szerint a várvölgyi korona a Mária koronának egyik sajátos formája. Nem általában Mária koronája, jelképe volt, – akkor a hazai körmeneteken is vitték volna – hanem kifejezetten a *sümegei csodatévő Máriáé*. Ezt nevével is, használatával is alátámasztották. A neve: *búcsúi korona*, és csak Sümege-re vitték magukkal, máshová nem. A többi Máriának felajánlott koronától abban különbözött, hogy ezt a koronát nem hagyták a búcsújáróhelyen, nem tették Mária fejére (tudomásom szerint Sümegeen ez nem volt szokásban), hanem évente tisztelgettek vele előtte.

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a koszorú is, a korona is mindenek felett az Istenhez tartozást jelenti, s akik vállalják ezt az életformát és a vele járó erények megtartását is, azokat megilleti az a kitüntetés, hogy részt vehessenek a szertartásokon, és alkalmakként fejükre tehessek a koszorút.

A búcsúval foglalkozó szakirodalom bőséges leírást ad a búcsúi szokásokról. Külön kitérnek a leányok öltözetére, amely sok esetben fehér, és megemlíti, hogy hajukat leeresztik, fejükre fehér mirtusz (esetleg élő virágból, rozmaringból font) koszorút tesznek.¹⁸ (4. kép) Ezzel jelzik a külvilág számára, hogy búcsún jártak, de egyes helyeken – Tápén, Szegeden, Vasváron – még azt is, hogy most már férjhez mehetnek. (BÁLINT 1943. 172 – Uő. 1980. 397–398) Itt minden szín, minden mozzanat a közösség által jól ismert jelentést hordozott. Fehér ruhát, leeresztett vagy kibontott hosszú haját és koszorút csak az érintetlen lányok viselhettek. Aki rövidre vágta a haját, azt vidékünkön *Mária gyalázónak* neveztek, aki nem méltó többé Mária szolgálatára.

A koszorú és a korona használata – hasonló tartalmuk ellenére – eltér egymástól. A koszorút a fejükre tehetik,

a koronát viszont nem, kivéve a keleti egyházak esketési szertartásaiban. A koronát mindig *viszik*. Vegyük sorra, hogy milyen alkalmakkor, kik és milyen céllal hordozták a koronát.

Legismertebb a *kiházásítatlanok halotti koronája*, amelyről Jung Károly írt átfogó tanulmányt. A szokás nemcsak a Vajdaságban és a délszlávoknál ismert, de ÉK-Magyarországról, Hódmezővásárhelyről és Somogy megyéből is vannak adatai. Tudomásom szerint halotti korona sem Zala, sem Veszprém megye falvaiban nem volt szokásban, helyette a fiatalon elhunyt, nem házas leányt és legényt napjainkig vőlegénynek, menyasszonynak öltöztetve temetik el,¹⁹ és koporsóját koszorúslányok és vőfélyek kísérik. Sőt, legtöbb helyen a lány halott koporsóját a temetői ravatalozótól lányok vitték egészen a sírjáig. A legény-halottat a legények. A vőfélyeket és a koszorúslányokat minden esetben meghívták a torra is, mert tulajdonképpen akkor ülték meg a halott lakodalmát, s ezzel megnyugtatták a halott lelkét, és megelőzték hazajövetelét. (KUNT 1987. 180)

A halotti koronát legény-halott után (vagy előtt) leány, leány-halott esetén legény vitte, aki képletesen az elhunyt jegyesét személyesítette meg.²⁰

Bácskában, ÉK-Magyarországon a halotti koronát a búcsúztatás alatt a koporsóra helyezték. A korona egyszerűbb – s talán a legrégebbi – formája egy tányérra tett rozmaringból vagy virágból font koszorú, esetleg egy alma volt, amelybe örökzöldet tűztek, és köréje építették föl a virágdíszet. Mindezt a koporsó után a sírba hajították, de úgy, hogy a tányér összetörjön, mert egyébként a halott magával viszi *jegyesét*. (KUNT 1987. 172)

Az élővirágot később fölváltották a tartós anyagból (mirtuszból, művirágból) készített koronák, amelyeket párnára helyezve vittek, és már nem dobták a halott után a sírba.²¹ Bálint Sándor írja, hogy Röszkén a Boldogságos Szűz templomi szobrának koronáját szokták levenni, s ezt tették a *szűz párnára*. (BÁLINT 1980. 201) Másutt éppen fordítva, a halotti koronát hagyták Mária szobránál, s ha a szobor koronája elpiszkolódott, ezt illesztették a régi helyére.

Az ifjú halott koronáját helyenként a keresztanya szokta megcsinálni, s ő tette a koporsóra is. (KUNT 1990. 82) Jung K. is feltételezi, hogy eredetileg egy meghatározott személy (rokon, keresztszülő stb.) feladata, kötelessége volt a halotti korona elkészítése.²²

A keresztszülőt és a keresztgyermeket spirituális rokonság fűzte össze, pl. nem köthettek egymással házasságot.²³ Esküvők alkalmával pedig éppen a lelki összetartozás hangsúlyozása miatt a keresztszülők töltötték és töltik be a násznagy és a koszorúsasszony tisztét. Nagyon is elfogadható tehát, hogy a halott mennyei esküvőjén is a keresztszülője adja át mintegy nászajándékként a halotti koronát.

A halotti koronák tárgyalásakor nem hagyhatjuk fi-

gyelmen kívül a *céhkoszorúk*, *céhkoronák* ilyen irányú szerepét sem, amelyekre Domonkos O. hívta fel a figyelmet. E szimbólumokat – mint írja – nemcsak a próbatételeken átesett, felnőtté vált ifjak használták a legényavatáskor, hanem *halotti koronaként is szerepeltek*. Magyarországról csak egyetlen ilyen adatot ismer, a debreceni csizmadiák céh ifjúsági koszorúját, amelyről a műzeumi feljegyzésben ez áll: „...temetéskor a meghalt legény előtt vitték, a bálban pedig az asztalon tartották.” (DOMONKOS 1977. 223) Nyugatról azonban több példát is idéz, megjegyezve, hogy a források nem írják le a szertartás részleteit. Szerencsére a koronák vagy ábrázolásai megmaradtak.²⁴ Közös jellemzőjük, hogy a királyi, császári koronák formáját utánozzák, és bár készülhetnek teljesen fémből, vagy gyakrabban fém vázzal, amelyet művirággal, különböző textil és zsinór díszel ékesítettek, azért mindegyik magán viseli az eredeti élő virágkoszorú, virágkorona formái jegyeit. (DOMONKOS 1977. 229. 237) Külön kiemelném a hamburgi vitorlakészítők fémvázaz, textil levelekkel és virágokkal díszített 18. századi halotti koronáját, amelyhez egy zsinóros-bojtos párna is tartozott. Ez a párnán nyugvó, igényes kivitelű korona megoldásában hasonlít a nála sokkal egyszerűbb, házi készítésű 20. századi magyar párnás halotti és körmeneti koronákhoz.²⁵

Jung K. adatai és a várvölgyi búcsú korona formája megerősíti ezt a rokonságot. E 20. századi koronák mindenütt fehér mirtuszából, vagy művirágból készülnek, és tányér helyett többnyire párnán nyugosznak.

A céhek életében a koszorúknak, koronáknak a fent említett két feladata mellett volt még egy harmadik rendeltetése is. A 17. századtól a 19. század második feléig vannak feljegyzések – főként nyugat-magyarországi területekről – amelyek „a koszorú kizárólag egyházi körmeneteken való kötelező használatát bizonyítják.” (DOMONKOS 1977. 236–237)

A győri vargalegények 1622-es szabályzatában, a kapuvári bognár-kovács-lakatos céh 1669-es, a szűcsök, szabók, csizmadiák 1712–1713-as céhartikulusában büntetés terhe mellett kötelezővé tették, hogy Úrnapján (a szűcsöknek még december 26-án, Szt. István vértanú ünnepén is) a céhtagok és legényeik zászlókkal, virágokkal díszített szövétnekekkel, *fejükön koszorúval* vegyenek részt a körmeneten.²⁶ A mesterek és a legények koszorúja feltehetően alkalmi zöld illetve virágkoszorú lehetett, és a körmenet ünnepélyességét emelte. Domonkos O. mindössze Győrben talált 1806-ban egy tartós anyagból (talán művirágból) készült mester koszorúra utaló adatot. Művirággal rakott a fentebb említett debreceni csizmadiák és kötelesek drótvázaz legénykoronája is. Fémből (vasból, ezüstből) is készültek koronák, ezekre alkalmanként virágfüzért kötöttek, s így tartotta a koszorúsűz az avatandó ifjú feje fölél.

Három 20. századi magyar paraszti párhuzamot juttat eszünkbe az a nürnbergi posztósok céh felvonulását ábrázoló 18. századi metszet, amelyen „jól kivehető a szalagokkal díszes korona, amit két díszbe öltözött férfi visz egy jogart tartó alak után.” (DOMONKOS 1977. 231–232.)

Az első hasonlóság az *aratómunkások ünnepélyes felvonulása* aratás végeztével. A zalai aratók „a magyar szent koronát formázo” aratókoszorút kötöttek mindenféle gabonából, mezei virágokból (vagy művirágokból) és szalagot fűztek bele.²⁷ Elöl haladt a magyar zászlót vivő legény, mellette a munkásgazda, utána egy kaszás és egy marokszedő vitte az aratókoszorút, az uraság vagy az intéző elé. Mögöttük jött énekelve az egész aratóbanda. Felköszöntötték az uraságot vagy az intézőt, aki a koszorút az irodába vagy a magtárba akasztotta. Az uradalomban nem ismerték a hagyományt, nekik mindez csak jelzés értékű volt, hogy az aratók áldomást, ételt kapjanak, és egy kis mulatságot csaphassanak az aratás befejezése fölötti örömeikben.

A koszorúval megtisztelt nagygazda azonban a tisztasza mestergerendájára függesztette, a legrangosabb helyre, mert a kenyér, az „élet” szent, és a következő évben a gabonakoszorú kalászaiból kimorzsoltszemet a vetőmag közé keverte, hogy biztosítsa a jó termést. Bálint S. szerint nagyon valószínű, hogy az aratókoszorú régebben szentelmény volt és a pap megáldotta, ezzel magyarítható szentelmény szerű alkalmazása is. (BÁLINT 1941. 120–121) Feltehető, hogy a processziót utánzó felvonulás szintén az eredeti körmenet emlékét őrizte meg.

A második hasonlóság a zászlós templomi körmenet, ahol a koszorús férfiak helyett koszorús kislányok viszik a Mária koronát s ugyancsak az ő kezükben ég a gyertya vagy a kis lámpás.

Harmadikként társul hozzájuk a kihazasíthatlanokat kíséző zászlós, halottas menet a halotti koronával.

Jung K. tanulmányában rámutatott az esküvői és a halotti korona összefüggésére, hiszen mindkettő a szüzesség, az ártatlanság jelképe. Valószínűnek tartja, hogy a halotti korona temetési menetben való vitele liturgikus eredetű. Következtetéseivel egyet érthetünk, hiszen Domonkos O. többször idézett dolgozatából egyértelműen kiderül, hogy a 17. században a nyugat-magyarországi területeken a koszorút kizárólag és kötelezően egyházi körmeneteken kellett a céhtagoknak viselniük. (DOMONKOS 1877. 237)

A halotti korona 17. századi meglétéről Magyarországon nincs tudomásunk, de feltehetően az előzménye ide nyúlik vissza. Az csak árnyalja e feltevést, hogy a legényavatáskor *koszorúsűz* tartotta a legény feje fölél a koronát. E mozzanat – leszámítva az avatás további tréfas menetét – mindenképpen azt az üzenetet hordozta, hogy a felavatott egy másik, minőségileg magasabb osztályba lépett, és ezentúl rá az eddigieknél nagyobb és felelősségteljesebb követelmények vártak.

A halál egy *másik létbe való átlépést* – mondhatni,

beavatást – jelentett. A céh tagjai számára a koszorú, ahogy Domonkos írja, az erényt, a kiválóságot, az összetartozást jelképezi. A fiatal halott kiházásítása mellett talán éppen ezen jelképek demonstrálásával adták tudtul mindenkinek a céh közösségvállalását, egymás iránti felelősségét életben és halálban egyaránt.

A bácskai-bánsági katolikus magyar és német falvak Mária koronái és a várvölgyi búcsú korona magyarázata egyszerűbb. Ezek megőrizték eredeti liturgikus rendeltetésüket.

Összegezőként elmondhatjuk, hogy a várvölgyi búcsú korona eredetét ugyan nem ismerjük, de formájában, liturgikus funkciójában rokon elsősorban a vajdasági Mária koronákkal, szimbolikus jelentésénél fogva a szűzi koronákkal (esküvői-, halotti-, és a búcsús lányok viaszkoronáival) amelyek mind visszautalnak Szűz Má-

ria koronájára. Gyökereit valószínűleg a barokk körmenetek pompájában kereshetjük, ahol a résztvevők látványosan megvallották Máriához tartozásukat a protestánsok elutasító magatartásával szemben. 20. századi továbbélését viszont – úgy tűnik – a nyugat-magyarországi céheknek köszönheti, akik még a 19. század vége felé is ragaszkodtak hagyományos körmeneteikhez. Kétségtelen, hogy a mai Magyarország területén a várvölgyi búcsú korona ebben a formájában egyedi jelenség, mert kizárólag egyetlen búcsújáráshelyhez, Sümeghez, a sümegi Fájdalmas Anyához vagy másképpen a Betegek Gyógyítójához kötődik. A szokás az 1950-es években a politikai beavatkozás következtében megszűnt, de gazdagítja és árnyalja a koszorúkról, koronákról való tudásunkat.²⁸

Jegyzetek:

- ¹ A főoltáron lévő Pieta, Fájdalmas Anya szobor búcsús tisztelete 1699-ben kezdődött egy bécsi asszony csodás gyógyulása után. BARNÁ 1990, 145.
- ² Várvölgy Zala megyei falu. Eredeti neve Zsid volt. Alsó- és Felsőzsid egyesítése után 1938-ban Bakonyzsidnek, 1943-tól Várvölgynek nevezik. KISS 1980, 682.
- ³ A messziről jött búcsúsok számára tartották elsősorban ezt a szentmisét, mert ők már az első reggeli mise után, a nagymisét meg sem várva indultak haza.
- ⁴ PETÁNOVICS 1992, 82. – BÁLINT – BARNÁ 1994, 192. is utal rá, hogy csaknem minden búcsújáráshelyen van olyan csoport, amelyet megkülönböztetett figyelemmel fogadtak.
- ⁵ Ezeket a zászlókat Orr Lajos helybéli tanító, festőművész festette. A Balatoni Múzeumban őrzött kis zászlók ltsz.: 93.7.1.–93.7.14.
- ⁶ Valóban tisztségnek tartották, így is emlegetik mindig.
- ⁷ PETÁNOVICS 1998, 82. Két sort elénekelt ütemes kézmozdulatokkal, azt a közösség elismételte, majd az egész versszakot együtt elénekelték.
- ⁸ A búcsú korona mérete: Párna 36x36 cm, korona átm.: 26 cm, m: 27 cm. – Ha elpiszkolódott vagy megrongálódott, újat készítettek helyette. A rekonstrukciót Jakócs Imréné és Szimiklós Mónika készítette 1993 – ban.
- ⁹ Szinte minden település őriz egy sajátos, csak rá jellemző vallásos szokást, amely akár századokon át is érvényes. BÁLINT-BARNÁ 1994, 143.
- ¹⁰ Nemesvidi (Somogy m.) adatközlők 1993.
- ¹¹ 1772. április 11-i dekrétum betiltott minden zárandoklatot, amelyben egy éjszakát máshol kellett eltölteni. BARNÁ 1995, 200.
- ¹² BÁLINT 1942. – PETÁNOVICS 1998.
- ¹³ Summás lányok nem, vagy ritkán voltak Mária lányok, mert ők tavasztól késő őszig a falutól távoli megyékben, uradalmakban dolgoztak.
- ¹⁴ Bácskában, a palócoknál Mária lányok anyja, Mária dajka névvel illették. – NAGY ABONYI 1997, 4. – DÁM, 1944, 13–14.
- ¹⁵ Csak azért vitték férfiak, mert mérete és súlya miatt nem bírták volna el a Mária lányok.
- ¹⁶ Tőlünk nyugatra a völegény is viselt esketési koronát vagy koszorút, nemcsak a menyasszony. Ezeket a 18. században váltották fel a virágfejdíszek, a 19. század elejétől a mirtusz. JUNG 1992, 50.
- ¹⁷ Az andocsi Máriának a székesfehérváriak 1938-ban adományoztak koronát. – Lékai László bíboros 1980-ban a márianosztrai kegyképet koronázta meg. BÁLINT – BARNÁ 1994, 134. 136. – A sasvári kegykép számára IX. Pius küldött koronát. BÁLINT é.n. – A celldömölki Máriának is több koronája van.
- ¹⁸ Máriacell, Andocs, Radna, Léka, Celldömölk, Sümeg, Vasvár, stb. – BÁLINT 1943, 172. BARNÁ 1990/b, 249–251. – BÁRTH 1990, 230. – GALAVICS 1992, 67.
- ¹⁹ Keszthely környéki falvakban még sokhelyütt az idős emberek esküvői ruhájukat készítik el halotti ruhájként. Megválva földi életüktől úgy akarnak átlépni az örök életbe, ahogy házasságukba is léptek.
- ²⁰ Eredetileg a kiválasztott koszorúvivő jegyese lehetett a halottnak, csak később vált jelképes mennyei völegénnyé vagy menyasszonnyá. Az eredendő jelentés elhomályosodása miatt ma már csak ellenkező nemű a koszorúvivő. JUNG 1992, 50.
- ²¹ A Vajdaságban még él a szokás, de a hozzá fűződő hiedelmeket már nem ismerik, ezért a koronákat veszik vagy

- kölcsonzik. JUNG 1992, 50.
- ²² A keszthelyi járás falvaiban a gyermek halott szemfedelét, helyenként a halotti ruháját is a keresztanya vette vagy varrta meg, mintegy korozsmaként.
- ²³ SIPOS – GÁLOS 1960, 403. – A jog érvényességét a II. Vatikáni Zsinat megszüntette.
- ²⁴ Pl. a halász céh halotti koronája Wels, Felső Ausztria, – a hamburgi vitorlakészítők halotti koronája a 18. századból. DOMONKOS 1977, 230–231. 4–5. kép
- ²⁵ A templomi képzőművészeti alkotások is hatással lehetnek a párnás-korona megoldásokra, ahol a vértanuknak, vagy Szűz Máriának párnán nyújtják át a koszorút, koronát.
- ²⁶ DÁM 1944, 37. is a régi céh hagyományok továbbélésére utal egy gyöngyösi szokásban, amely szerint „15 régi társulat, vagy régebbi nyelvén „céh” sorakozik fel a környezeteken.” – Nürnbergben 1442-ben az úrnapi környezetben azok, akik a szent cselekményben közvetlenül is részt vettek, rózsakoszorút viseltek. HANDWÖRTERBUCH 1933, 397.
- ²⁷ Hasonló koronákat említ BALASSA 1985, 270–271. A módos parasztgazdáknak kisebb koszorút kötöttek az aratók, az uradalmak aratói nagyobbat.
- ²⁸ Az ötvenes években a hatóság megtiltotta a csoportos búcsújárást. A processziókat visszaküldték, s ellenállásuk esetén megfenyegették őket.

Irodalom:

- BALASSA 1985 = Balassa I.: Az aratómunkások Magyarországon 1848–1944. Budapest
- BÁLINT 1941 = Bálint S.: Liturgia és néphit. In: Úr és paraszt a magyar élet egységében. Eckhard, S. (szerk.) Budapest. 106–134.
- BÁLINT 1942 = Bálint S.: Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza. Budapest
- BÁLINT 1943 = Bálint S.: Búcsújáró magyarság. In: Sacra Hungaria. 166–181.
- BÁLINT 1946 = Bálint S.: A halálhoz és a temetéshez fűződő szegedi néphagyományok. In: Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve I. 1944–45. Szeged. 58–63.
- BÁLINT 1980 = Bálint S.: A szögedi nemzet. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1978/79–2.
- BÁLINT 1989 = Bálint S.: Karácsony, húsvét, pünkösd. Budapest.
- BÁLINT – BARNA 1994 = Bálint S. – Barna G.: Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Budapest.
- BARNA 1990/a = Barna G.: Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon. H.n.
- BARNA 1990/b = Barna G.: Adatok az alsóöri magyarok búcsújárásához. In: Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl. Fejős Z. – Küllös I. (szerk.) Budapest 1990. 246–256.
- BARNA 1995 = Barna G.: A barokk búcsújárás változásai. Népi kultúra – Népi társadalom XVIII. 193–203.
- BÁRTH 1990 = Bárány J.: Adalékok a jugoszláviai magyarság búcsújáró hagyományainak ismeretéhez. In: Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl. Fejős Z. – Küllös I. (szerk.) Budapest 1990. 227–243.
- BESZÉDES 1997 = Beszédes V.: A bácskai és bánági Szűzanya szobrok néprajza. Kiállítás katalógus. Zenta. 2–4.
- BEZZEGH 1999 = Bezzegh G. K.: Eltérő perspektívák. Szerepkonfliktusok a néprajzi kutatás során. In: Szent és profán között. A szeged-alsóvárosi búcsú. Pusztai B. (szerk.) Szeged. 67–69)
- DÁM 1944 = Dám I.: A „Hordozó Mária” valláséleti szerepe Mátraalján. Gyöngyös.
- DOMONKOS 1977 = Domonkos O.: Céhkoszorú, céhkorona. Népi kultúra – Népi társadalom IX. Budapest 217–238.
- GALAVICS 1992 = Galavics G.: Főúri búcsújárás a XVII. században. In: Közéletek (néprajzi, történelmi, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára.) Debrecen.
- GECSE 1973 = Gecse G.: Vallástörténeti kislexikon. H.n. Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens V. Berlin-Leipzig. 1933.
- HORVÁTH 1984 = Horváth S.: Temetkezési szokások a nyugat-magyarországi, gradisce-i horvátoknál: a halotti korona. Folklor és tradíció I. Budapest. 410–431.
- JUNG 1980 = Jung K.: A kiházásítatlanok halotti koronája. Ethnographia XV. 79–97.
- JUNG 1992 = Jung K.: A kiházásítatlanok halotti koronája. In: Köznapok és legendák. H.n. 45–69.
- KUNT 1987 = Kunt E.: Az utolsó átváltozás. H. n.
- KUNT 1990 = Kunt, E.: Temetkezési szokások. Magyar Néprajz VII. 67–101.
- NAGY ABONYI 1997 = Nagy Abonyi, Á.: A Mária-lányok. Kiállítás katalógus. Zenta. 5–6.
- NAGY ABONYI 1998 = Nagy Abonyi, Á.: A hordozható Mária-szobrok és a Mária-lányok viselete. Bácsország. 3–5.
- PETÁNOVICS 1991 = Petánovics K.: A vallásosság szerepe egy falusi közösségében. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében I. S. Laczkovits E. (szerk.) Veszprém. 84–93.
- PETÁNOVICS 1998 = Petánovics K.: „Aki megélt az imádságból.” In: Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei. Barna G. (szerk.) Szeged. 77–89.
- SIPOS – GÁLOS 1960 = Sipos I. – Gálos L.: A katolikus há-

zasságjog rendszere (a Codex Juris Canonici szerint.) Budapest.

SZÉKELY 1986 = Székely L.: A Júlia szép leány... ballada újraértékeléséhez. In: „Mert ezt Isten hagyta...” Tüskés G. (szerk.) Budapest.

SZEMADÁM é.n. = Szemadám GY.: Koszorú, korona címszó. In: Jelképtár. Hoppál M. – Jankovics M. – Nagy A. – Szemadám Gy. (szerk.) 124–125.

VAJKAI 1940 = Vajkai A.: A csatkai búcsú. Ethnographia LI. 50–73.

Die Wallfahrtskrone von Várvölgy

Der Kranz besteht zum grossen Teil aus pflanzlichen Materialien, später wurde sie nur aus Textil und Myrtenimitat gefertigt. Sie weist aber in jedem Fall auf eine höhere Ehre, auf die Zugehörigkeit eines jeden zu Gott hin. Die *Krone*, welche aus Edelmetall, Eisen oder Pflanzen gefertigt sein konnte, ähnelt in ihrer Symbolik der des Kranzes, verkörpert jedoch in erster Linie die von Gott erhaltene Macht. Im Feudalismus wurde die Königswürde zum Symbol. Da die Jungfrau Maria die irdische Königin verkörpert, wurden ihre Gnadenbilder und -statuen schon seit dem Mittelalter gekrönt. Eine Statue oder ein Bild konnte auch mehrere Kronen haben.

Seit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurden landesweit als Auswirkung der Kongregation Marias Rosenkranz-Vereine gegründet. Aus ihnen entstammen in den Dörfern die Maria-Mädchen-Vereine. Bei Prozessionen trugen die Mädchen auf ihren Schultern Marienstatuen, um den Glanz des Festes zu unterstreichen. In den Dörfern des Gebietes von Bácska-Bánság trug man mancherorts anstelle der Marienstatue eine *Marienkrone* (3.Abb.) bei den Prozessionen.

Die *Wallfahrtskrone von Várvölgy* (2.Abb.) besteht aus vier Drahtbändern mit einem darauf befestigten Seidenkissen. Die Drahtbänder wurden mit Watte bewickelt und weisser Seide bezogen, schliesslich mit Perlen und Myrte geschmückt. Die Spitze wurde von einer Perlenkrone abgeschlossen. Von beiden Seiten hingen je drei lange blaue oder weisse Bänder herab, welche von je drei Mädchen herausgezogen getragen wurden.

Die Wallfahrtskrone von Várvölgy unterscheidet sich von ähnlichen Marienkronen dadurch, dass jene im *allgemeinen* Maria symbolisierten und nur bei der

Prozession in dem einen Dorf getragen wurde, dagegen wurde die Krone von Várvölgy ausschliesslich zur Wallfahrt nach Sümeg gebracht. Die *Krone* war also *ausgesprochen jene der Sümeger Schmerzensmutter*, welche jährlich verehrt wurde.

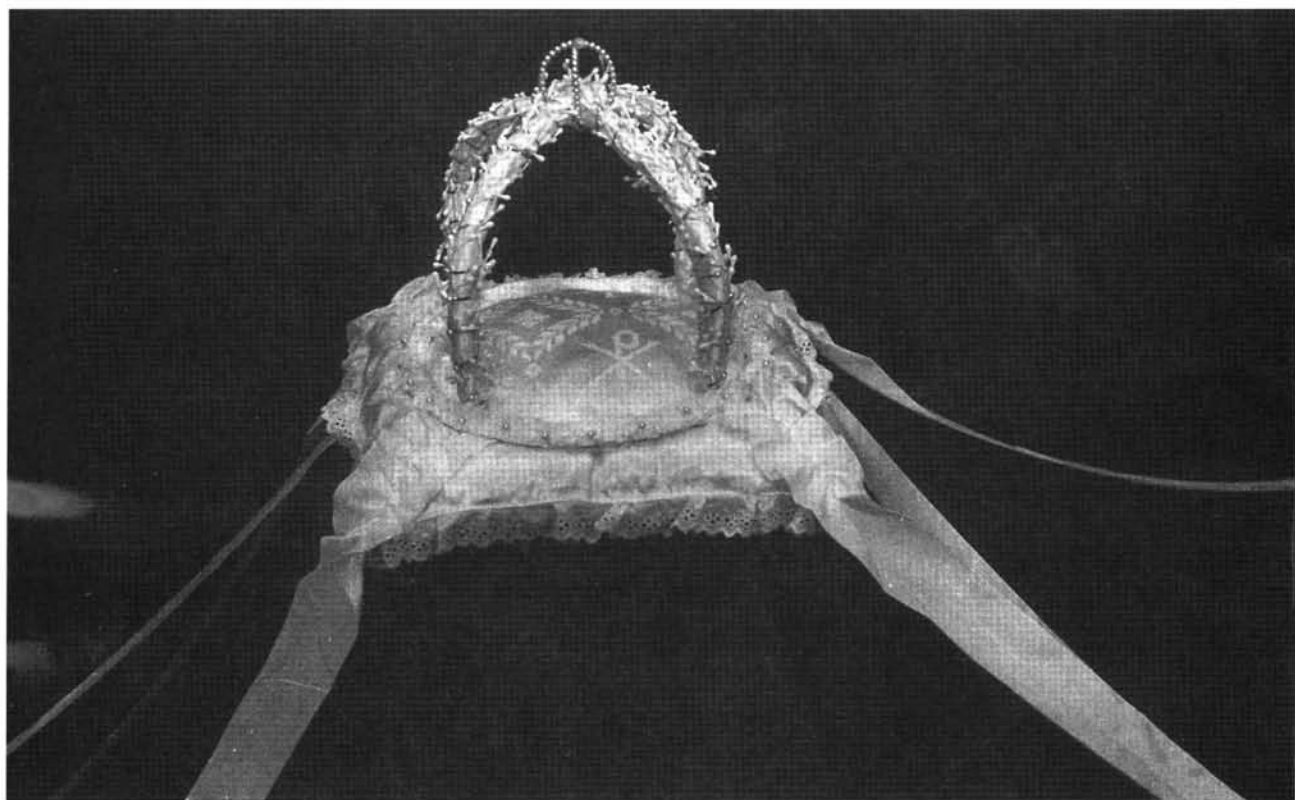
Die Krone und der Kranz sind auch das Symbol der Jungfräulichkeit und Unschuld, weshalb sie von den Kommunikanten, den Konfirmanden, auf Hochzeiten von den Bräuten, aber auch bei den Prawoslawen und ebenso von den Bräutigamen früherer Jahrhunderte in westlichen Ländern getragen wurden. Deshalb konnte sie auch bei gestorbenen Mädchen und Jungen ihre Funktion ändern und zur *Totenkrone* werden. Diese Krone, aus Rosmarin und Blumen geflochten oder später aus Myrte und Kunstblumen gefertigt, wurde von der *Braut* oder dem *Bräutigam* auf einem Teller oder Kissen getragen. Oder es wurde die *Totenhochzeit abgehalten*, welche mit einem Totenmahl endete.

Wir haben kein Wissen darüber, wie die Wallfahrtskrone von Várvölgy in das Dorf gelangte, aber ihre Wurzeln müssen wir im Prunk der barocken Prozessionen suchen, bei denen die Teilnehmer sichtbar ihre Zugehörigkeit zu Maria bekundeten, im Gegensatz zur Ablehnung des Marienkultes der Protestanten. Ihr Weiterleben im 20. Jahrhundert, so meinen wir, ist den westungarischen Zünften zu verdanken, welche noch Ende des 19. Jahrhunderts an den traditionellen, sehenswerten Prozessionen festhielten.

Auf dem Gebiet des heutigen Ungarn ist die Wallfahrtskrone von Várvölgy in dieser Form, die an einen Wallfahrtsort gebunden ist, ein Einzelfall. Der Brauch ist durch die politischen Einwirkungen in den 50er Jahren vollkommen verschwunden.

1. kép: Búcsúi csoportkép, Várvolgy. Középen Nagy Ádám Ferenc búcsúvezető

2. kép: A várvolgyi búcsúi korona. Rekonstrukció. Ltsz.: 93.3.1. Balatoni Múzeum

3. kép: Mária koronák. Zenta 1924. Révész Róbert reprodukciója

4. kép: Máriacelli búcsús lányok 1915-ből. Dr. Gaál Károly gyűjteményéből

